

*Благодир Л.В., Недзведовська О.Є.,
Національний університет "Острозька академія"*

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У роботі досліджуються особливості процесу становлення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні, основні проблеми даного питання та запропоновані перспективні шляхи їх вирішення. Проаналізовано кількісні показники розвитку недержавних пенсійних фондів України, їх частки в системі пенсійного забезпечення в Україні. Обґрунтовано роль недержавного пенсійного забезпечення з кожним роком зростає.

Мета кожної держави – це, в першу чергу, досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку. Проте на шляху до цього їй постійно доводиться стикатися з рядом проблем. Одним із найважливіших питань, які має вирішувати уряд, є соціальний захист населення, оскільки на сьогодні кількість громадян, які з різних причин все більше і більше потребують допомоги держави, невідомо зростає. Не останні позиції у сфері соціального захисту займає пенсійне забезпечення населення.

Дана проблема була і є особливо актуальною тепер, в умовах старіння нації, коли кількість пенсіонерів поступово збільшується при одночасному зменшенні загальної кількості населення України. Крім того, постійно зростає кількість не лише пенсіонерів за віком, а й по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника тощо.

Метою дослідження є визначення особливостей та напрямів вдосконалення функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Дану проблематику досліджувало багато авторів, а саме: Дмитро Леонов, Т.Негода, В'ячеслав Копейкін, Лідія Миронова, Олександр Ткач, Григорій Осовий та інші.

На сьогодні в Україні нараховується понад 14 мільйонів пенсіонерів, до яких відносяться різні категорії громадян, зо-

крема ті, які досягли пенсійного віку, інвалідів, дітей-інвалідів, військовослужбовців тощо. Відбувається процес старіння нації, тобто кількість населення пенсійного віку зростає, в той час як кількість молодого населення та трудових ресурсів знижується. Він особливо інтенсивний в останньому десятилітті. За 1992-2007 рр. частка людей пенсійного віку збільшилась більше, ніж на 5%. Якщо у міських поселеннях частка людей у віці понад 60 років становить 18,6%, то у селах – 25,2%. За шкалою ООН старим населення вважається тоді, коли частка людей у віці понад 65 р. становить більше 7%. В Україні вона загалом досягнула 15,9%, а серед сільських жителів – 19,8%. Тому населення країни оцінюють як дуже і дуже старе.

Багато пенсіонерів через недостатньо розвинуту систему соціального захисту опинилися за межею бідності, і сподіватися їм залишається лише на дієві заходи влади, тому велика частка економічно активного населення хоче забезпечити своє майбутнє вже зараз, адже тієї допомоги, яку надає наш уряд, дуже часто не вистачає навіть на товари щоденного вжитку.

Таким чином, обов'язок держави – надати відповідну допомогу тим, хто її потребує в першу чергу, щоб вберегти націю від вимирання, реформувати діючу пенсійну систему таким чином, щоб вона могла забезпечити потреби громадян України в майбутньому та гарантувати їм гідну старість. Тільки через вдосконалення системи соціального захисту населення держава зможе досягти високих темпів соціально-економічного зростання та вийти на передові позиції у світі.

Для вирішення проблем, пов'язаних з соціальним забезпеченням людей похилого віку, з січня 2004 року в Україні розпочалася пенсійна реформа. Введено в дію Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“, яким передбачено трирівневу пенсійну систему, а саме:

- рівень один – солідарна система;
- рівень два – накопичувальна система;
- рівень три – добровільні схеми.

Перший рівень функціонує через діяльність Пенсійного фонду України. Другий рівень, накопичувальна система пенсійного забезпечення, реалізується страховими компаніями через укладання договорів зі страхування життя.

Саме третій рівень – це є система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі гро-

мадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Дана система передбачає забезпечення людини додатковою недержавною пенсією шляхом перерахування коштів до фонду недержавного пенсійного забезпечення чи іншої установи як за рахунок роботодавця, так і за власні кошти громадянина.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків.

Введення в дію добровільних схем є дуже доцільно, адже в рамках системи недержавного пенсійного забезпечення громадяни мають можливість робити внески в обраний ними недержавний пенсійний фонд. Істотним є той момент, що система недержавного пенсійного забезпечення також дозволяє залучати гроші роботодавців для формування пенсійних накопичень на користь своїх працівників, таким чином, це ще більше сприяє підвищенню рівня життя громадян після виходу на пенсію. На внески до недержавних пенсійних фондів як з боку роботодавців, так і їх працівників, а також отриманий на них інвестиційний дохід поширюються податкові пільги. Тобто стимулюється процес інвестування залучених коштів у прибуткові проекти, що дає змогу заробити як підприємствам, так і державі.

Розмір пенсій в системі недержавних пенсійних фондів залежить від розміру пенсійних внесків і терміну, впродовж якого ці внески накопичувалися, а також отриманого і розподіленого на них інвестиційного доходу.

Недержавні пенсійні фонди відіграють значну роль в економіці України. Одразу після запровадження недержавне пенсійне забезпечення набрало швидких темпів росту і поступово долало недовіру населення до цих установ.

Аналіз кількісних показників 2006 року в порівнянні з 2005 роком, свідчить про збільшення кількості учасників пенсійних фондів більш, ніж у 2,2 рази. Так, станом на 01.01.07 кількість учасників пенсійних фондів становить 193 335 осіб, з яких 92,7 % (179144 осіб) – учасники „нових” пенсійних фондів. В 2007 році кількість учасників недержавних пенсійних фондів становив

ла 328769 осіб, тобто в порівнянні з 2006 роком зросла на 70%.

Ще одним важливим показником діяльності недержавних пенсійних фондів є суми коштів, інвестовані недержавними пенсійними фондами в різні галузі економіки. Адже ці кошти сприяють поступальному розвитку економіки. Так, станом на 01.01.2007 року недержавні пенсійні фонди інвестували загалом 14 611,4 тис. грн. у різні галузі економіки. Зокрема, в акції металургійної галузі розміщено 40,3% вкладень, машинобудівної – 21,7%, в акції хімічної галузі – 21%, телекомунікаційної – 7%, нафтопереробної – 5,6%, енергетичної – 3,2%, інші – 1,2%. Це зумовлено тим, що саме галузі важкої промисловості є найприбутковішими та найстійкішими в плані отримання прибутку. А основним критерієм інвестування коштів є саме прибутковість проєктів та їх забезпеченість (надійність).

Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення пов'язане із діяльністю фінансових інституцій, які надають певний спектр фінансових послуг їх споживачам в умовах ринкової конкуренції, а, отже, в умовах ризику. Слід усвідомлювати, що будь-яка система накопичення грошових коштів у будь-якій країні підтверджена різноманітним видам ризиків. І для того, щоб їх вплив не набував руйнівної сили в процесі функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, з метою захисту та збереження накопичених пенсійних коштів, чинним законодавством передбачено комплекс захисних механізмів, реалізація яких проводиться як за допомогою зовнішнього контролю, так і через установа контролюючих процедур у самій системі, адже завдяки саме ефективній діяльності організацій, що здійснюють контроль, залежить ефективне виконання усіх функцій недержавного пенсійного забезпечення.

В процесі зародження та на шляху становлення недержавне пенсійне забезпечення має ряд проблем, які потребують негайного вирішення. Першою з них є те, що наша нація є однією з найстаріших в світі за віком і немає підстав сподіватися на її омолодження найближчим часом, адже згідно з прогнозом уряду, вже до 2050 року кількість пенсіонерів в Україні подвоїться. А це означає, що перед державою може постати необхідність або збільшити до 70% від фонду оплати праці, тобто майже вдвічі порівняно з нинішнім станом збори до Пенсійного фонду України, або скоротити розміри пенсій, що звучить не менш фантастично.

Ще однією проблемою роботодавці вважають зависокі відра-

хування до Пенсійного фонду (33,2% фонду заробітної плати), стверджують, що саме це – основна перешкода для підвищення зарплати і виходу економіки з тіні. Ми дуже багато говоримо про необхідність залучення в українську економіку інвестицій з-за кордону. Але ж, приймаючи рішення про розміщення своїх коштів, кожен підприємець, за інших однакових умов, порівнює величину пенсійних внесків – 33,2% фонду оплати праці в нашій країні зі, скажімо, 16% – у Польщі, 19,5% – Чеській Республіці чи 8,75% – у Хорватії.

85% пенсій в Україні – за межею бідності. Частка пенсії в сукупних доходах пенсіонерів скоротилася до 54%, а в сільській місцевості – до 38%. Таким чином, навіть у родинах, які складаються лише зі старих, вона перестала бути основним джерелом доходу. Нині не пенсії визначають рівень їхнього життя, а можливість отримання додаткових доходів, передусім з наявних у них ділянок землі.

Ще одним недоліком є те, що фонди, внаслідок того, що їх активи невеликі, не можуть інвестувати в фондовий ринок, де має зміст робити інвестиції, починаючи з декількох мільйонів гривень. На сьогоднішній день проблемою є карликовість фондів, які не можуть працювати на фондовому ринку, де мінімальний об'єм трансакції інколи перевищує активи будь-якого фонду.

Отже, можна сказати, що в сфері пенсійного забезпечення існує багато проблем, які потребують негайного вирішення. Адже їх розвиток і подальше поглиблення може призвести до непоправних для економічної системи в цілому наслідків, зокрема до порушення макроекономічної рівноваги.

Розглянемо деякі перспективні напрямки вирішення вищезазначених проблем, зокрема, щодо проблеми старіння населення. Для вирішення проблеми пенсійного навантаження на працююче населення варто форсовано розвивати недержавну сферу пенсійного забезпечення. Адже тоді працівники зможуть накопичувальним шляхом забезпечувати собі фонд, з якого отримуватимуть в майбутньому пенсійні виплати. Крім того на довгострокову перспективу варто спрямувати зусилля держави в сфері соціальної політики на суттєве омолодження населення. Але це лише на довгострокову перспективу, оскільки, по-перше, виправити титанічний процес старіння населення за останні кілька років буде дуже важко, дорого і займе значний проміжок часу; по-друге, навіть суттєве омолодження населення вплине на пенсійне на-

вантаження лише через кілька років. Адже кількість пенсіонерів при цьому не значно знизиться, а для досягнення народженими економічно активного віку необхідний час.

Однак тут виникає нова проблема. Недостатньо накопичити деяку суму, необхідно ще ці гроші змусити працювати, щоб вони не знецінилися. Найпростіший варіант – купувати державні цінні папери, оскільки в світі прийнято тримати значну частину пенсійних фондів саме в них. Однак, більше 50% активів вкладати в такі папери не дозволяє ні закон, ні здоровий глузд. Звісно, закон дозволяє ще 50% розмістити на банківських депозитах. В даному випадку диверсифікація активів буде мінімальною, а ризики великими. Закон також дозволяє вкладати 40% коштів в акції українських емітентів. Однак в умовах практично повної відсутності фондового ринку, це фантастика. Отже, без адекватного розвитку вітчизняного фондового ринку диверсифікувати активи можна буде лише через їх вкладення в цінні папери іноземних країн і підприємств. Там ці активи будуть інвестиційним ресурсом для іноземних економік та відкриють іноземним інвесторам доступ до наших активів.

Щоб вирішити проблему диверсифікації інвестованих НПФ активів, пропонуємо забрати з ринку дрібні компанії через ускладнення умов виходу на ринок, таким чином підвищиться якість управління активами.

На початковому етапі до виконання функцій з управління пенсійними коштами доцільно залучати тільки найвідоміші і найстабільніші банки країни, які мають досить тривалий і успішний досвід інвестицій у реальну економіку. Такі банки слід зацікавити у створенні спеціальних компаній-адміністраторів. Ці компанії і виконуватимуть усі зобов'язання з пенсійного забезпечення. При цьому вкрай важливо чітко визначити у законодавстві вимоги до компаній-адміністраторів і унеможливити використання ними коштів пенсійних фондів для гарантування своїх зобов'язань чи вирішення інших, далеких від пенсійного страхування, завдань.

У цілому ж держава зобов'язана створити необхідні умови для збереження пенсійних коштів громадян – потрібен спеціальний регулятивний орган, який забезпечує прозорість і координацію всієї системи. Пропонуємо реформувати систему внутрішнього державного контролю, зокрема змінити директивну форму контролю на внутрішній аудит. Це автоматично полегшить процес контролю. Конкретно ж для пенсійного за-

безпечення пропонується створити спеціальний орган контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів. На початковому етапі, доки недержавне пенсійне забезпечення не набуло такого розмаху, для виконання цих функцій може бути створений спеціальний підрозділ при, скажімо, уповноваженому органів нагляду за страховою діяльністю.

Таким чином, ми вважаємо, що всі зазначені вище проблеми можуть і мають бути вирішені. Для цього звісно необхідно прикласти певних зусиль органам державної влади також це вимагатиме значних фінансових витрат. Але в довгостроковій перспективі це приведе до значних економічних зрушень та позитивних тенденцій в поступальному розвитку держави. Таким чином, недержавне пенсійне забезпечення створює всі необхідні умови для соціального забезпечення та для розвитку економіки країни. Але існує багато питань, над якими варто задуматись і які варто вирішувати.

Створення потужної, стійкої системи недержавного пенсійного забезпечення є передумовою для вирішення більшості питань пов'язаних з пенсією, соціальним забезпеченням та позитивно сприяє, як показує іноземний досвід, на загальні тенденції в економіці. Тому ми вважаємо, що проблеми недержавного пенсійного забезпечення не втрачатимуть своєї актуальності і потребують подальшого ґрунтовного дослідження як з теоретичних, так і з більш практичних сторін.

Список використаних джерел:

1. Закон України „Про згальнообов’язкове державне пенсійне страхування“// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 49-51. – ст.376.
2. Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення“// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 47-48. – ст.372.
3. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: Навчальний посібник. – Вид.2-ге, випр. і доп. – К.: Атіка, 2006. – 356 с.
4. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2001. – 416 с.
5. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 336 с.
6. www.ir.org.ua
7. www.pension.kiev.ua
8. www.pfu.gov.ua